

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2022

LXIV. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Hitelviszonyok Magyarországon
a kései rendiség idején, 1700–1848

Danyi Pál, Hites Sándor, Kovács Krisztián, Kurucz György,
Szijártó M. István és Szilágyi Adrienn tanulmányai

Ribi András

A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek

Ordasi Ágnes

Elszámolt milliók vagy túlhajszolt centralizáció?

Váradai Natália

A kárpátaljai magyarság 1944 utáni nemzeti újrászerveződése

Horváth Gergely Krisztián

A magyar típusú jelenkortörténet

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

E számunk vendégszerkesztője
SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2022-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIV. évfolyam, 2022. 4. szám

HITELVISZONYOK MAGYARORSZÁGON A KÉSEI RENDISÉG IDEJÉN, 1700–1848

Szijaártó M. István Bevezető megjegyzések 641

Danyi Pál A konvenciók pénzrendszer bevezetése
a 18. század közepén és ennek jelentősége 649

Kovács Krisztián „Bizonyos és eltávozhatatlan szükségéinkről
viseltetvén”. 17–19. századi zálogszerződések a Rádayak
levelestárából 673

Kurucz György Főnemesi hitelforgalom és betáblázási tőkeértékek
Tolna, Baranya, Zala és Vas vármegyében a 18–19. század fordulóján 689

Hites Sándor A *Hitel* fikciós példázatai. Két elbeszélés
az 1830-as évekből 709

Szilágyi Adrienn Adósok és hitelezők. A Károlyi család közös kasszája
a 19. századi kimutatásokban 725

TANULMÁNYOK

Ribi András A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek
a kezdetektől 1435-ig 745

Ordasi Ágnes Elszámolt milliók vagy túlhajszolt centralizáció,
avagy miért mondott le az a bizonyos másik Batthyány Lajos? 767

Váradi Natália Ötvenéves az 1972-es beadvány. A kárpátaljai
magyarság 1944 utáni nemzeti újraszerveződése 785

VITA

Horváth Gergely Krisztián A magyar típusú jelenkortörténet
– a vidéktörténet szemszögéből 805

ÖTVENÉVES AZ 1972-ES BEADVÁNY

A kárpátaljai magyarság 1944 utáni nemzeti újrászerveződése

VÁRADI NATÁLIA

.....
ON THE FIFTIETH ANNIVERSARY OF THE 1972 PETITION
The National Reorganisation of the Hungarians of Transcarpathia
after 1944

Urging for the resolution of the problems of the local Hungarian population, fifty years ago, in 1972 the Hungarian intelligentsia in Transcarpathia drafted a petition for the protection of minority rights and sent it to the leadership of the Soviet Union. Signed by nearly 2.000 persons, the document complained about the deprivation of the Hungarian minority of their rights and their treatment as second-rate citizens. The authors itemized the most urgent problems, for the resolution of which they demanded immediate remedies. The paper explores the preliminaries of the Petition and the circumstances of its preparation.

Keywords: protection of national minorities, petition, Transcarpathia, Soviet Union
.....

Kárpátalja újra országot vált

A Vörös Hadsereg 1944. őszi megjelenésével Kárpátalján megkezdődött a szovjet rendszer áldozatokat nem kímélő kiéptítése, ami az itt élő magyarságnak a 20. század egyik legnehezebb időszakát jelentette. Létrejöttek a tanácsok, önkényes módon rendezték a földkérdést,¹ terménybeszolgáltatásra került sor, erőszakos kolhozosításba² kezdtek, mindent államosítottak,³ üldözték a történelmi egyházakat,⁴ a másként gondolkodókat.

Váradi Natália, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék.

- 1 Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (= KTÁL) F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ,a'; Uo. 1. od. zb. 22. 1–25.
- 2 Uo. F. P-1. op. 1. od. zb. 18., 34., 67.
- 3 Uo. F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ,a'. 5.; Uo. 1. od. zb. 23. 1–17.; Uo. zb. 122. 1–5.; Uo. zb. 123. 1–33.; Uo. zb. 124. 1–50.; Uo. zb. 126. 1.; Uo. 1. delo Nr. 1. ,a'. 3., 7–8.
- 4 Uo. F. 1. op. 1. delo Nr. 3485. 97–99.; Uo. F. P-1490. op. 1. delo Nr. 1. 6–8.; Fodor Gusztáv: A Kárpátaljai református egyház élete a sztálini egyházpolitika szorításában. In: *A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép Európában*. Szerk. Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István. Beregszász, 2016. 181.; Fedinec Csilla: A Csehszlovákiától a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalja magyar kisebbségének helyzete (1944–1946). In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Bp., 2008. 220–223.

1944. november 19-én megalapították a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Pártot⁵, és bár a régió névlegesen Csehszlovákiához került vissza, Moszkva gyorsan egyértelművé tette, hogy nem szándékozik visszaállítani Prága fennhatóságát. A terület neve *Zakarpatszka Ukraina*, azaz Kárpátontúli Ukrajna lett, 1944. november 26-án pedig Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa elfogadta Kárpátontúli Ukrajna alkotmányát, amely teljesen megegyezett a Szovjet alkotmánnyal.⁶ 1945. január 12-én dekrétumot adtak ki Kárpátontúli Ukrajna zászlajáról és himnuszáról, valamint az itt élők állampolgárságáról.⁷ Ennek értelmében a szovjet himnusz és a sarló-kalapácsos vörös zászló lett a hivatalos. Ugyanezzel a keletzéssel dekrétum jelent meg az adminisztrációs hatóság felállításáról. Egy sor rendeletet adtak ki a különböző hivatalok felállítására megyei, járási, városi, falusi szinteken.⁸ Minden vezető beosztású személynek, hivatalnoknak hűségesküdt kellett tennie Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsára és Kárpátontúli Ukrajna népi bizottságai első kongresszusának kiáltványára,⁹ amely kinyilvánította az „újraegyesülést és Csehszlovákiától való elszakadást”.¹⁰

A helyi magyarságot etnikai alapon is üldözték. 1944 novemberében kényszermunkára (málenyikij robotra) hurcolták a 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosságot, aminek következménye a mai napig érezhető a közösség lélekszámának alakulásában. A kárpátaljai magyar közösséget „lefejezték”: az értelmiséget, tisztségviselőket, egyházi vezetőket, papokat vagyonuktól megfosztották, koncepciói perbe fogták, munkatáborokba hurcolták. A kárpátaljai málenyikij robotra internáltak számát 25–30 ezer főben lehet megállapítani.¹¹

1944 októberétől több, a szovjetek által felállított bíróság, ügyészség és ítélőszék működött.¹² Az 1944. december 18-án elfogadott 22. számú dekrétummal létrehozták a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa mellett működő Rendkívüli Bíróságot¹³, amivel egyfajta törvényes keretet adtak a kárpátaljai férfiak ezreinek elhurcolásához és a megfélemlítéshez. A rendelet szerint a Rendkívüli Bíróság az állami belbiztonság védelme alatt, a Legfelsőbb Bíróság egyik kollégiumaként a „magyar és német ügynökök elleni harc” céljából jött létre,¹⁴ és gyorsított eljárással ítélkezett mindenki felett, aki az előző rendszerben valamilyen posztot töltött be. Ügyvédi védelem nem volt, az ítéletek ellen pedig nem lehetett fellebbezni. Az 1944 decemberében létrehozott népi milíciáknak szintén joguk volt a felelősségre vonáshoz, és nem is válogattak az eszközökben.¹⁵

Az új államjogi helyzetet az 1945. június 29-én a csehszlovák és a szovjet kormány által Moszkvában aláírt szerződés legitímálta, amelynek értelmében Kárpátalja átkerült

5 Vehes Mikola et al: *Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ukrán-magyar kétnyelvű kiadvány*. Ungvár, 2011. 119.

6 KTÁL F. P-14. op. 1. od. zb. 12. 1–2.

7 Uo. zb. 54. 1–17.

8 Uo. zb. 55. 1–55.

9 Uo. 1. delo Nr. 1. ,a'. 3.

10 Uo. 1. od. zb. 10. 1–8.; Uo. zb. 11. 1–4.; Uo. zb. 13. 1–2.

11 Dupka György: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946)*. Ungvár-Bp., 1993. 286.

12 KTÁL F. P-14. op. 1. od. zb. 1. ,a'. 4–13.

13 Uo. 15.

14 Uo. 11.

15 Uo. 16–19.

a Szovjetunióhoz.¹⁶ 1945. november 22-én Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése, november 27-én pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége ratifikálta a dokumentumot. Kárpátalját a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1946. január 22-től, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság egyik szovjet megyéjévé alakította át, Kárpátontúli terület [Закарпатська область] néven beolvasztva a vidéket a szovjet közgazgatási rendszerbe¹⁷, ahová a Szovjetunió összeomlásáig, azaz 1991-ig tartozott.

1944 után, a számos megpróbáltatást, etnikai tisztogatást, deportálást követően az értelmiség utánpótlása nagy kihívás elé állította a kárpátaljai magyar közösséget. Vezető beosztásban csak ritkán akadt magyar, az is csak ellenőrzött párthűséggel. A szovjet elnyomás nem adott lehetőséget a Kárpátalján maradt magyar közösség szellemi életének megszervezésére. Megszűntek a kisebbségi intézmények és érdekvédelmi szervezetek,¹⁸ a regionális intézményrendszer működtetése lehetetlenné vált, a különböző irodalmi, értelmiségi fórumok nem alakultak újjá.¹⁹

Az első magyar kezdeményezések és a hatalom válasza

A Sztálin halálát követő huszadik század több területen enyhülést hozott: megnyíltak a magyar tannyelvű középiskolák, több százan hazatérhettek a gulágról, a XX. Pártkongresszus számos pozitív változást irányzott elő. 1956 őszén, talán ennek az enyhülésnek köszönhetően, több településen a kárpátaljai magyarok szolidaritásukat fejezték ki a magyarországi forradalom eseményeivel, ami ismét megfélemlítésekhez vezetett, példát statuálva a gyakran igen jelentéktelen szimpátia-megnyilvánulásokért kirótt többéves börtönbüntetésekkel.²⁰

Az 1957-től 1965-ig tartó olvadás időszaka után az országot ideológiai szempontból is teljesen ellenőrző hatalom az 1970-es évek végére kifárasztotta a több rendszert is megélt nemzedéket, mindazonáltal, ahogy a politikai helyzet engedte, időnként határozottabban, máskor bátortalanul, de mégis egyre többször aktivizálódott. Komoly összefogás, elszántság, kitartás, valamint a nemzeti érdekek érvényesítésének vágya kellett ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar értelmiségi körökben megfogalmazódhassanak a köztudatban csak „Beadványokként” ismert dokumentumok, amelyek közül az első 1963-ban került el a hatóságokhoz – egyfajta jelzésként, hogy a magyar közösség a retorziók ellenére sem adta fel a harcot a jogaiért.

16 KTÁL F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2. p.; Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. *Külgügyi Szemle* 3 (2004) 1–2. sz. 252.

17 Oficinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Bp., 2010, 217.

18 Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. [H. n.,] 1991. 58.

19 S. Benedek András: *Tetténérhető történelem. Történelmi–kultúrtörténeti vázlat Kárpátaljáról*. Bp., 1993. 93–94.

20 Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській Облaсті [Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Kárpátalja Megyei Igazgatóságának Levéltára] F. 43. op. 1. delo Nr. 1–22.; Uo. F. 2558. op. 1. delo Nr. 3395.; Uo. F. 2558. op. 1. delo Nr. 3385.; Uo. F. 2558. op. 1. delo Nr. 3429.

1963. január 8-án kelt a Bereg-vidéki értelmiségiek – Kis Kovács János, Drávai Gizella, Bíró Bertalan, Nagy József, Huszti József, Bodnár István és társaik – beadványa, amelyet az Szovjet Kommunista Pártja (= SZKP) Központi Bizottságának (= KB), Hruscsovnak címeztek, másolatát pedig megküldték Nyikolaj Podgornijnak, az Ukrajnai Kommunista Párt (= UKP) KB első titkárának is. Ebben feltárták a kárpátaljai magyarság sérelmeit és azok orvoslását kérték.²¹ Többek között hangsúlyozták, hogy a magyar fiataloknak csak elenyésző hányada végezhet főiskolát. Ennek oka, hogy a felvételi vizsgákon túlságosan magasak az orosz és az ukrán nyelv ismeretére vonatkozó követelmények. Bárhol is helyezkedjenek el a fiatalok, hátrányt jelent számukra, hogy gyakorlatilag nem beszélnek az ukrán nyelvet, helyzetüket pedig az is nehezíti, hogy számukra a Kárpátontúli területen ritkán akad munkalehetőség, ezért kénytelenek szétszóródni oroszok, illetve ukránok lakta megyékben. Sérelmezték, hogy a kárpátaljai magyar középiskolákban leginkább ukrán nemzetiségű tanítók és tanárok dolgoznak, akik igen gyatrán beszélnek magyarul. Ráadásul a magyar nyelv- és irodalomtanárok sem beszélnek tökéletesen az irodalmi magyar nyelvet – annak ellenére, hogy magyar anyanyelvűek –, mivel nemcsak, hogy ukrán és orosz filológia szakon végeztek az egyetemen, hanem már középfokú tanulmányaikat is orosz vagy ukrán nyelven folytatták.

A beadvány szerzői úgy látták, hogy a problémák orvoslására megoldást jelenthetne, ha a térségben lenne magyar nyelvű felsőfokú tanintézet, ezért kérték, hogy az Ungvári Állami Egyetemen minél előbb – lehetőleg már 1963 szeptemberében – nyíljon meg egy magyar tanszék.²² A Szovjetunióban kezdettől fogva léteztek különféle autonómia-formációk, erre épített az első beadvány is. Noha a megfogalmazásában részt vevő személyeket az UKP KB, nevezetesen, Andrej Danyilovics Szkaba utasítására kihallgatták és megdorgálták, eljárást azonban nem indítottak ellenük.²³

A történészek egy része szerint a beadványnak több következménye is lett: például létrejött az ungvári egyetemen a magyar filológia tanszék, a területi rádió és televízió magyar szerkesztősége, a *Kárpáti Igaz Szó* önálló magyar szerkesztősége stb. A kollektív jogok megadásáról viszont szó sem lehetett, ennek az igénynek a megfogalmazása továbbra is szovjetellenesnek számított.²⁴ 1963-ban az Ungvári Állami Egyetem Filológiai Karán megnyílt a Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszék, azaz megindult a magyar filológiai oktatás, aminek a kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából rendkívüli jelentősége lett. Itt alakult ki és szerveződött a kárpátaljai magyarok polgárjogi mozgalma is.²⁵ 1966-ban, az egyetem tudtával – azzal a céllal, hogy publikálási lehetőséget nyújtson a magyar költőknek és íróknak – fiatal egyetemisták független csoportja megindította az *Együtt* című gépiratos irodalmi folyóiratot S. Benedek András szerkesztésében, akinek munkáját többek között Balla Gyula, Györke László és Punyó Mária segítette. Szamizdatként (maximum 36 példányban), füzetlapokon sokszorosították gépelt formában, az illusztr-

21 KTÁL F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 25–28. (= 1963-as beadvány.)

22 Uo. 26–27.

23 Uo. 30.

24 Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. Ungvár–Bp., 2014. 143.

25 Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár, 2007. 254.

rációkat pedig képzőművészek készítették. Ezt azonban nem sokáig nézte jó szemmel az egyetemi pártbizottság, 1967-ben betiltotta, szerkesztőit pedig felelősségre vonta.²⁶ Ennek az volt a legfőbb oka, hogy a lap szerkesztőbizottságának tagjai megtagadták a felsőbb pártkörökből érkezett „kérés”, hogy szakmai, elítélő kritikával illessék Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényét²⁷.

Az egyetemen 1967. szeptember 1-én munkáját megkezdő fiatal óraadó magyar nyelvész, Fodó Sándor alapította meg egyetemistákból a Magyar Népi Együttest, amely előadásaival (énekar, férfi és női kamarakórus, tánckar, kis népi zenekar és szavalókórus) Kárpátalja számos településén megfordult. Az együttes tagjai voltak például Pál Lajos, Czébely Lajos, Kadét Pál, Árpa István, Vári Fábián László stb.,²⁸ és mindenütt hihetetlen lelkesedéssel fogadták őket a magyar szóra és dalra kiéhezett emberek,²⁹ amiről a sajtó is beszámolt.³⁰ Az együttes az egyik zápszonyi előadás után elénekelte a Kossuth-nótát, ezért az egyetemi pártbizottság nacionalizmussal vádolta meg őket, és megtiltották a további fellépéseiket. Az Ungvári Állami Egyetem rektora 1971. február 24-én kelt utasításával Fodó Sándort elbocsátotta állásából,³¹ ahová csak öt év múlva térhetett vissza,³² annak ellenére, hogy diákjai levélben is kérték visszahelyezését.³³

Ugyancsak 1967 őszén, november 16-án hozták létre a magyar érzelmű, magyar nyelv- és irodalom szakon tanuló egyetemisták, fiatal költők és írók közreműködésével a *Kárpátontúli Ifjúság* című területi lap szerkesztőségén belül a *Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdiót*, amely 1968-tól publikálási lehetőséget biztosított a fiatal értelmiségnek. Ez a magyar művészeti önképzőkör az Ukrán Írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett működött,³⁴ elnöke Zselicki József, ismertebb tagjai pedig Kovács Vilmos, Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Fábián László, Fodor Géza, Füzesi Magda és Punykó Mária voltak.³⁵

26 Botlik-Dupka: *Ez hát a hon*, 99.

27 1965-ben jelent meg Kovács Vilmos sztálinizmussal szembehelyezkedő, a kárpátaljai magyarság 1944 utáni helyzetével számot vető regénye, a *Holnap is élünk* [Uzsgorod, 1965.]. A könyv úgy került be a köztudatba, mint „a kárpátaljai magyarság regénye”, és már a kiadói előkészületek során éles vitákat és indulatokat váltott ki, mivel először mutatta be a magyarság ellemi fellépésként a málenyikj robotot, azaz a kárpátaljaiak 1944-es tragédiáját. Ezzel a szerző a hatóságok figyelmének középpontjába került. A *Holnap is élünk* című regény nagyhatású, felrázó és öntudatra ébresztő, ezáltal pedig sorsformáló jelentőségű mű lett. Balla László a Kárpáti Kiadó vezető szerkesztője 1964. augusztus 20-án így írt a regényről: „Az egyik legsúlyosabb ideológiai hibának számítom azt a tényt, hogy a regény egyes részei egyenesen a nemzetiségi ellentétek szítására irányulnak, torzított tükörben mutatják be a kárpátontúli magyarság életét...” Így éltünk Kárpátalján. Vezető szerkesztői szakvélemény Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényéről. [Kovács Vilmosné szül. Teke Éva bevezetőjével.] *Kortárs* 46 (2002) 2–3. sz. [Http://epa.oszk.hu/00300/00381/00055/kovacs.htm](http://epa.oszk.hu/00300/00381/00055/kovacs.htm). (Legutóbbi megtekintés: 2021. július 20.)

28 Czébely Lajos: *Jelek egy félszigetről. Tanulmányok, cikkek, emlékbeszédek válogatott gyűjteménye*. Ungvár – Bp., 2019. (Kárpátaljai Magyar Könyvek 280) 66–67.

29 Uo. 67.

30 Pl. Nagy sikert aratott a Fodó Sándor művészeti vezető irányítása alatt álló énekar. *Vörös Zászló* 1970. május 16. 3395. sz. 4.

31 Czébely Lajos levele S. Benedek András özvegyéhez. *Együtt. Irodalom, művészet, kultúra* 15 (2013) 5. sz. 89.

32 Fodó Sándor: *A Forrás. A KMKSZ előképe (Tóth István köszöntőjével)*. In: *Kárpátaljai Minerva*. II. [1–2. f.] Szerk. Lator László et al. Bp.–Beregszász, 1998. 52–54.

33 [A dokumentum a Viski Fodó Sándor Közösségi Ház tulajdona.]

34 Botlik-Dupka: *Ez hát a hon*, 87.

35 Fodor Géza: „Szár, kopár hátán a sziklakőnek.” In: *Kárpátaljai Minerva*, II. [1–2. f.] 34.

Kovács Vilmos és Benedek András 1970-ben, a Szegeden 1947 óta megjelenő *Tiszatáj* irodalmi folyóiratban publikáltak írásokat Kárpátalja akkori helyzetéről. A legnagyobb figyelmet a *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* I–II. című írás váltotta ki, amely a *Tiszatáj* 1970. októberi és decemberi számában jelent meg.³⁶ A párt utasítására ukránra és oroszra is lefordították a tanulmányt, ám ezt követően Kovács Vilmost kikezdték a munkahelyén, a Kárpáti Kiadóban, ahol végül 1971-ben felmondott (mások szerint azonban elbocsájtották), szerzőként pedig indexre került, és nem publikálhatott.

Jurij Ilnickij, az Ukrajnai Kommunista Párt Kárpátaljai Megyei Bizottságának első titkára így számolt be erről jelentésében:

„... becsempésztek a Magyar Népköztársaságban, Szegeden megjelenő *Tiszatáj* folyóiratba két cikket „A magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában” címmel³⁷, amiben súlyosan eltorzítják Kárpátalja történelmét. A magyar fasiszták 1938–44 években végzett tetteit próbálták jobb színben feltüntetni [...] Másrészt súlyos, politikai hibákkal teli, nem ideológiai jellegű művek készülnek, mint például Kovács „Holnap is élünk” című regénye, ami Szolzsenyicin regényeinek szellemében íródott.”³⁸

Kovács Vilmos és Benedek András irodalomtörténeti tanulmánya tehát ürügyül szolgált a fiatal értelmiségiek elleni politikai kampányhoz. A kijevei UKP KB egyre erőteljesebben követelte a kárpátaljai pártvezetőktől a hivatalos állásfoglalást ebben az ügyben, mindezt úgy, hogy eközben nem szabadott vitát szítani egyetlen szomszédos baráti szocialista ország sajtójával sem. Ezért csak a közvetett álláspont lehetősége maradt. Balla László „mint a kárpátaljai magyarság prominens képviselője” kapta a feladatot, hogy tárja az olvasók felé (és ezzel a *Tiszatáj*nak is feleljen) a magyar dolgozók „új boldog életét” a szovjetek országában.³⁹ 1971. március 28-án a *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain A nagy szovjet család kis magyar közössége⁴⁰ címmel jelent meg Balla írása, amelyben a magyar lakosságot érintő problémákat igyekszik „elkendőzni és meghamisítani, félrevezetve ezzel a közvéleményt és félrevezetve azokat a szerveket is, amelyeknek e problémák megoldásán fáradozni kötelességük.”⁴¹

S. Benedek András elbocsátották a Kárpáti Kiadótól, és mivel akkor még sorköteles volt, behívták a szovjet hadseregbe, csakúgy, mint Vári Fábrián Lászlót és Fodor Gézát, akiket előtte megbuktattak a katonai vizsgán.⁴²

36 Kovács Vilmos – Benedek András: *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában*. I–II. *Tiszatáj* 24 (1970) [I.] 961–966., [II.] 1144–1150.

37 Balla László: Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947–1987. *Együtt. Irodalom, művészet, kultúra* 3 (2002) 3. sz. 45. (<http://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/egyutt-2002-3.PDF>. A letöltés ideje: 2021. július 20.)

38 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 2.

39 Uo. 125.

40 Uo. F.- op. 1. od. zb. 631 „Ж”. *Kárpáti Igaz Szó* 1971. március 28. 4.

41 Beadvány G. Smanyko elvtársnak, az Ukrajnai Kommunista Párt Kárpáton túli Területi Bizottsága titkárnak. 1971. [A dokumentum digitalizált példánya fellelhető a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont gyűjteményében.] (= 1971-es beadvány) 5.

42 Botlik József: *A hűség csapdájában. Kovács Vilmos (1927–1977) emlékének*. Ungvár–Bp., 2003. 128.

A Forrás Stúdió költőinek versei, amelyekben gyakran jelentek meg nemzeti témák, kihívás elé állították a hatóságokat. Azok kritikusan figyelték a költők munkáját,⁴³ az ellenzékiként elkönyvelt Forrás Stúdiót pedig 1971 végére megszüntették, azzal a fő váddal, hogy „elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a nacionalizmus sem állt távol tőlük”.⁴⁴ A Stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult,⁴⁵ és a Kárpáti Kiadót „kvalifikált” szakemberekkel „erősítették meg”. A főszerkesztő V. Dankánics, a filológiatudományok doktora, helyettese pedig M. Egresi lett. Szorosabb lett az ellenőrzés is: szigorították, konkretizálták és részletesen szabályozták a recenzeálás szempontjait, folyamatát a megjelentetés előtt.⁴⁶

A Stúdió tagjai Balla Lászlót hibáztatták a Forrás Stúdió szétrombolásáért és további károkozásért, megosztó tevékenységért. Balla ugyanis 1971. május 22-én, Ungváron létrehozta a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségén belül a József Attila Irodalmi Stúdiót,⁴⁷ amelybe a Forrás tagjainak egy részét is meghívta,⁴⁸ de azok mindnyájan távol maradtak.⁴⁹ A József Attila Irodalmi Stúdió elnöke Márkus Csaba, a *Kárpáti Igaz Szó* helyettes főszerkesztője, titkára pedig Erdélyi Gábor, a lap kulturális rovatának vezetője lett.⁵⁰ A „rivális stúdió” a következő évtizedben, 1981 végéig a hatalom elvárásainak megfelelően a szovjet pártfőtitkár, Leonyid I. Brezsnyev és a főideológus, Mihail Andrejevics Szuszlov által megkövetelt művelődéspolitikai jegyében fejtette ki működését. Publikációik igen fegyvermezek voltak, egyik magyarországi méltatójuk „ünneplőbe öltözött” költőknek nevezte őket.⁵¹

Az 1971-es beadvány

A brezsnyevi pangás a gazdasági, társadalmi és politikai ellehetetlenülés korának tekinthető Kárpátalján is. Az 1960-as és 1970-es évek fordulóján – többek között az 1968-as csehszlovákiai reformfolyamatok, a prágai tavasz eseményei és a gazdasági nehézségek miatt –, a civil szerveződésektől betegesen tartó Brezsnyev egyre keményebb döntésekkel, intézkedésekkel állt ellen mindennemű reformkísérletnek, és eltávolította a reformok szorgalmazóit.⁵² Ráadásul az 1960-as évek második és az 1970-es évek első fele a Szovjetunióban a belső disszidens mozgalom felfutásának és a nemzeti-nemzetiségi kérdés újraértelmezésének az időszaka is volt. Ezekben az években nagy számban került sor a „burzsoá nacionalisták”- észt, lett, litván, ukrán, örmény stb. - elleni perekre, megtorlásokra.

43 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 26–27.

44 Uo. F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. *Kárpáti Igaz Szó* 1971. augusztus 20. 4.

45 Botlik–Dupka: *Ez hát a hon*, 99.

46 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 27.

47 Az 1971-es beadvány megfogalmazói így vélekednek róla: „... a József Attila Irodalmi Stúdió, [...] az eltemetett és halottnak vélt Forrás Stúdió helyébe, annak ellenpólusaként összetákolnt, mint a szocializmus mellett elkötelezett kezdő tollforgatók mintafóruma...” 1971-es beadvány, 3.

48 1971-es beadvány, 5., valamint KTÁL F.1. op. 6. delo Nr. 662. 17.

49 Nagy Zoltán Mihály: *A gondolat szabadsága. Beszélgetés Fodor Géza költővel*. Bp., 1989. 23.

50 Botlik: *A hűség csapdájában*, 134.

51 Botlik–Dupka: *Ez hát a hon*, 100.

52 Tóth István: *A peremvidék világbirodalma*. Bp., 2003. 65.

Az ungvári pártvezetésnek a kárpátaljai magyar fiatalok elleni támadásai Magyarországon is elérték céljukat. Hivatalos irányból gyanakvás övezte az Ugocsából Magyarországra menekült Kiss Ferenc irodalomtörténészt, Szakolczay Lajost és másokat, akik írásaikban bátorítón szólnak az „új raj” működéséről. Ilia Mihály, a *Tiszatáj* főszerkesztője menesztésének is Kovács Vilmos, Benedek András irodalom- és művelődéstörténeti tanulmánya volt az egyik oka.⁵³

A *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain Balla László és mások tollából több, a fiatal értelmiségieket bíráló és cáfolatokat összegző cikkek jelentek meg, melyek közül a legdurvább a *Kárpáti Igaz Szó*ban 1971. augusztus 20-án publikált *Elidegenedés?! A Kárpátontúli Ifjúság*, az egyetem magyar tollforgatói és a *Forrás Stúdió*⁵⁴ című cikk volt, amelynek szerzője (véltetően) Balla László volt. Ebben a szerző sértegette, rágalmazta és politikailag vádolta a *Kárpátontúli Ifjúság*, a szovjet ifjúsági lap, a Komszomol-bizottság sajtószerveinek szerkesztőségét és az egyetemistákat, hogy azok „elidegenedtek” a rendszertől. Azt is sérelmezte, hogy a lapban 1971. június 19-én *Számvetés* címmel megjelenő munkájában Tompa Endre (más néven Benedek András, vagy Stumpf Béni) azt írta az egykori *Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió* tagjairól, hogy „helyes útra” találtak, és feladatuk a továbbiakban a „felismert feladatok, célok tudatosítása, következetes megvalósítása”.⁵⁵ Elmarasztalta az Ungvári Állami Egyetem pártbizottságát is, mivel az politikailag nem irányítja, nem neveli a hallgatókat, nem kíséri figyelemmel közéleti szereplésüket, sajtópublikációikat.⁵⁶ A cikk közfelháborodást keltett, de szándékával ellentétben a fiatal írók mellé állította a közvéleményt.⁵⁷

A cikkekre válaszul – mivel a névtelenséget nyilvános támadásként értelmezték, és nem is volt más módjuk becsületük megvédésére, véleményük kifejtésére – 1971 szeptemberében-októberében a *Forrás Stúdió* tagjai beadvánnyal fordultak az UKP KP Kárpátontúli területi bizottságához, J. Méheshez, az Ukrainai Írók Szövetsége Kárpátontúli szervezetének felelős titkárához, a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőbizottságához, valamint Lengyel Lászlóhoz, a *Kárpátontúli Ifjúság* szerkesztőjéhez és Fejes Jánoshoz, a *Kárpátontúli Ifjúság* magyar kiadását irányító szerkesztőhelyetteshez. A beadványban visszautasították az őket ért politikai, erkölcsi és szakmai vádak, ismertették a magyarság problémáit, tényekkel alátámasztva mutattak rá a kárpátaljai magyarságot ért hátrányos megkülönböztetések sokaságára, és kérték az igazságtalanságok és sürgető problémák mielőbbi orvoslását a vezetőkől.⁵⁸ Az aláírók kilátásba helyezték, hogy a változások érdekében a megyén kívüli hivatalos szervekhez is fordulnak, amennyiben kéréseikre nem kapnak érdemleges választ.

53 Tóth István: *Forrás Stúdió. A legitim magyar politizálás előzménye Kárpátalján. Kisebbségkutatás* 8 (1999) 228–229.

54 KTÁL F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. *Elidegenedés?! A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió. Kárpáti Igaz Szó* 1971. augusztus 20. 4.

55 1971-es beadvány, 3.

56 KTÁL F.- op. 1., od. zb. 631 „3”. *Kárpáti Igaz Szó* 1971. augusztus 20. 4.

57 1971-es beadvány, 3.

58 Uo. 5.

A beadvány szerzői úgy vélték, hogy a cikk azok ellen a „megbélyezett” egyetemi diákok ellen irányult, akiket Balla László át akart csábítani a József Attila Irodalmi Stúdióba, és akik állandó zaklatásnak voltak kitéve.⁵⁹ Továbbá azt is hangsúlyozták, hogy nem a szocialista irodalom elveivel állnak szemben, hanem Balla László „destruktív mesterkedéseivel és azzal a kilátástalan dilettantizmussal, amelyet maga körül igyekszik kitenyészteni, s amelyről azt hiszi, hogy irodalom, de nemcsak azt hiszi, hanem felelőtlenül le is fedezi a szocialista realizmus cégérével.”⁶⁰

A beadvány fogalmazói úgy vélték, hogy a problémák egy része azért van, mert a területi szervek nem ismerik őket. A nehézségek, problémák, kéréseik között említették, hogy bár az alkotmány szerint a többi szovjet állampolgárral együtt a magyarok is egyenjogúak, még sincs magyar óvoda,⁶¹ a színmagyar falvak magyar iskoláiban a gyerekeknek oroszul kell köszönniük, egyetlen önálló magyar nyelvű politikai napilap működik, amit Balla László szerkeszt, aki hátráltatja, akadályozza a publikálni vágyók munkáját,⁶² számos magyar faluban van magyarul nem tudó kolhozelnök, pártszervezeti titkár, klubvezető és könyvtáros,⁶³ és még mindig érvényben van a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottsága első kongresszusának 1944. november 26-án kelt 52. számú határozata, amely kimondta, hogy a németek és magyarok a kárpát-ukrajnai nép örök ellenségei, annak ellenére, hogy a magyarok nem tartoznak felelősséggel a Horthy-kormányzat bűneiért (mint ahogy az 1848–49-es magyar szabadságharc vérbe fojtásáért sem az orosz nép, hanem a cári rendszer a felelős).⁶⁴ A felsoroltak nem megfelelő kezelése nagy méreteket öltő tömeges kivándorlásra kényszeríti az itteni magyar lakosságot – húzták alá beadvány készítői.⁶⁵

Ebben a – később 71-es beadványként ismertté vált – dokumentumban, amely indigóval gépelve, sokszorosítva röpiratként terjedt Kárpátalja-szerte, először fogalmazódott meg egy magyar érdekvédelmi szervezet létrehozásának igénye. A dokumentumot, házról-házra járva, több ezer emberrel írták alá, akik támogatásukról biztosították a kezdeményezőket. A beadványban tehát nemcsak a stúdió sérelmeit vetették fel, hanem a kárpátaljai magyarság súlyos nemzetiségi jogi, anyanyelvhasználati és művelődési problémáit is, sőt a magyarokat és a németeket sújtó kollektív megbélyegzés ellen is szót emeltek.⁶⁶

Illickij a következő jelentésben számolt be a beadványról Moszkvában:

„1971 novemberében a regionális pártbizottság levelet kapott az ungvári Forrás Irodalmi Stúdió tagjainak csoportjától, amelyet áthatott a magyar nacionalizmus szelleme, rágalmazta szovjet tevékenységünket. Mint az kiderült, a levél szerzője Kovács, Fodó, Benedek és az Ungvári Állami Egyetem magyar tagozatának több hallgatója. A levélben szemrehányásokat tesznek, miszerint a magyar tannyelvű iskolák, valamint

59 1971-es beadvány, 5.

60 Uo.

61 Uo. 6.

62 Uo. 7.

63 Uo. 13.

64 Uo. 14.

65 Uo. 5.

66 Botlik: *A hűség csapdájában*, 134.

az egyetem magyar nyelv és irodalom tanszéke későn nyílt meg, hogy a megyei magyar nyelvű újság, a Kárpáti Igaz Szó későn jelent meg. A levél írói fel vannak háborodva, hogy nincsenek magyar bölcsődék és óvodák, kifogásolták a párhuzamos magyar osztályok esetenkénti meglétét az orosz és ukrán tanítási nyelvű iskolákban, valamint egyéb kérdéseket is felvetettek. A levél írói követelték egy magyar kulturális–nemzeti társadalom létrehozását a vidéken, továbbá a magyar érdekek képviselését a társadalmi és politikai életben.”⁶⁷

Ezen felül a Moszkvába küldött beszámolóban – a valós tényeket eltitkolva, eltakar-
gatva, egyfajta magyaráztaként – az is állt, az hogy a Kommunisták Pártja és a helyi szovjet
vezetés

„... mindent megtett Kárpátalja múltból örökölt gazdasági és kulturális lemaradásá-
nak mielőbbi felszámolása érdekében. Az új világ 28 éve alatt az ipari termelés volu-
mene 25-szeresére nőtt. [...] A régió nagy sikereket ért el a szocialista mezőgazdaság
fejlesztésében, emelve a lakosság életszínvonalát, a kulturális, egészségügyi és köz-
oktatási intézmények széles hálózatát hozták létre. [...] Mivel Kárpátalján közel
30 nemzetiség él és dolgozik, az iskolákban 4 nyelven folyik a tanítás. A regionális
újságok 3 nyelven jelennek meg, csakúgy, mint a televíziós és rádióadások...”⁶⁸

Röviden összefoglalva: a felsorolt problémákat a felerősödött „magyar burzsoá nacio-
nalizmus” megnyilvánulásának tulajdonították, konstatálva, hogy a magyar nacionaliz-
muson kívül nincs is itt semmi gond. A beadványra adott reakció a szokásos volt: meg-
félemlítés, zaklatás, katonai behívás, munkahelytől való megfosztás.

1972. március 24-én az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (= USZSZK) Politburoja
határozatot fogadott el a Kárpátalja megyében élők ideológiai–politikai munkájáról. Ezt
1972. április 12-én, az UKP Megyei Bizottsága V. plenumán megvitatták, és kidolgozták
az ennek megvalósítására történő konkrét lépéseket – járásoként, külön hangsúlyt fektet-
ve a magyar nemzetiségű lakosságra, az értelmiségre és az ateista nevelésre.⁶⁹ A hatá-
rozat végrehajtásának komolyságát jelzi, hogy 1972 júliusában maga az USZSZK Kulturális
Minisztere, Jurij Elycsenko is ellátogatott Ungvárra helyzetfelmérésre, ahol többek között
a *Kárpáti Igaz Szó* propagandamunkájának erősítése és a nacionalista elhajlások leszerelése
és kezelése volt a téma.⁷⁰

67 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 2–3.

68 Uo. 1–2.

69 Uo. Nr. 796. 18–24.

70 Uo. 25.

Az 1972-es beadvány

1972-ben méltatták a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulóját. Brezsnyev örömmel konstataulta, hogy létrejött a „szovjet nép” mint a nemzetek új történelmi közössége. Ezen ideológia szerint a nemzetiségek közötti különbségek fokozatosan csökkennek, a nemzetek közelednek egymáshoz, így erősödik a nemzetek új közössége: a szovjet nép.⁷¹

Ezeket az állításokat azonban Kárpátalja vonatkozásában cáfolta egy másik, ötven évvel ezelőtt, 1972 tavaszán megfogalmazott és a Szovjetunió vezetésének megküldött beadvány, amelynek szerzői éltek azzal a lehetőséggel, hogy a szovjet hatalom a Szovjetunió fennállása 50. évfordulójának és egyben a lenini nemzetiségi politika diadalának nagy ünnepére készült.

Ez a kisebbségvédelmi dokumentum egyrészt sérelmezi a kárpátaljai magyarság jogfosztottságát és a másodrendű állampolgárként való bánásmódot, másrészt pedig összefoglalja a legégetőbb problémákat, amelyekre mielőbbi gyógymódot, megoldást kér. „Ezúttal egy kicsit átgondoltabban, a lenini nemzetiségi politika elveire való hivatkozással. Ebben több volt az adat, körültekintőbb az ideológiai alapozás. A címzett ez alkalommal az SZKP Politikai Bizottsága, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának elnöksége volt.” – emlékezett vissza Fodó Sándor.⁷²

A szerzők és a beadványt aláírók szóvá teszik és sérelmezik, hogy Kárpátalján akadályozzák a párt lenini nemzetiségi politikája, az egyenlőség és a barátság gyakorlati megvalósítását, így az SZKP nemzetiségi politikájának lenini elvei itt nem érvényesülhetnek. Bizonyítékul említik, hogy az elmúlt évek folyamán számos panasszal és kéréssel fordultak különböző állami és pártszervekhez, kérve az alkotmány által biztosított jogok sorozatos megsértésének orvoslását. Ám a kérések, panaszok nemcsak sikert fülekre találtak, hanem magyarellenes kampány kezdődött, melynek több áldozata is lett.⁷³ A szerzők úgy vélik, a problémák gyökere abban rejlik, hogy az alkotmány által biztosított egyenlő jogok mellett nincsenek egyenlő lehetőségek.⁷⁴ Ezután ismertetik a főbb gondokat, amelyekkel a helyi magyar társadalomnak szembe kell néznie, együtt kell élnie:

- az anyanyelvi oktatás megoldatlansága, s hogy a területen nincs hivatalosan magyar tannyelvű óvoda, hangsúlyozva, hogy az anyanyelv megfelelő ismerete nélkül nem lehet hatásos az orosz, illetve ukrán nyelv oktatása sem;⁷⁵

71 Brenzovics László: A '70-es évek Szovjetuniója. In: „A 72-es beadvány”. *Nemzetiségi és oktatáspolitikai a '60 - '70-es években a Szovjetunióban*. Szerk. Darcsi Karolina – Dobos Sándor. Ungvár, 2013. 32.

72 Olasz Tímea: Volt egyszer egy beadvány. Fodó Sándor: „Titokban fogalmaztuk erdőben, liszteszsákon”. *Kárpátalja* 2002. június 7. (<https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany>). Legutóbbi megtekintés: 2021. június 10.)

73 Beadvány a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének. 1972. [A dokumentum egy példánya fellelhető a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának különgyűjteményében.] (= 1972-es beadvány) 1–2.

74 1972-es beadvány, 5.

75 Uo. 7.

- az önálló magyar tannyelvű iskolákat vegyes tannyelvű iskolákká szervezik át, így Kárpátalja számos magyar, illetve vegyes lakosságú falujában nincs magyar iskola, vagy csak az alsó három osztály magyar tannyelvű, a többi ukrán;
- megfigyelhető a szórványokban élő magyarság (Szolyva, Rahó, Bustyaháza, Bocskó stb.) teljes megfosztása az anyanyelvi oktatás jogától, annak ellenére, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban Lenin egyértelműen kimondja, hogy még 1–2 gyereknek is joga van tanulni az anyanyelvét és népének történelmét;⁷⁶
- a magyar tannyelvű iskolák számára a megfelelő pedagógus-káderek utánpótlása nem biztosított, a magyar nyelv- és irodalom szakos tanárokon kívül szaktanárok képzése a magyar tannyelvű iskolák számára nem folyik, pedig az Ungvári Állami Egyetem különböző karain ehhez megvolna minden feltétel;⁷⁷
- nincs magyar tannyelvű szakközépiskola, zeneiskola és egyetlen szakközépiskolába sem lehet magyarul felvételizni, annak ellenére, hogy itt csaknem 100 magyar tannyelvű iskola működik;⁷⁸
- a továbbtanulás lehetőségei a magyar tannyelvű iskolák végzősei számára erősen korlátozottak, annak ellenére, hogy ez ellentmond az alkotmány 123. cikkelyének, amely szerint az emberi jogok korlátozása vagy különböző előnyök biztosítása nemzetiségi vagy faji hovatartozástól függően törvényellenes cselekedet – márpedig a lenini nemzetiségi politikából adódó egyenlő jogok értelmében nem lehet kritérium a felvételi vizsgákon a tökéletes orosz, illetve ukrán nyelvtudás;⁷⁹
- Kárpátalja magyar nyelvű iskoláiban és az Ungvári Állami Egyetem magyar tagozatán nem tanítják a magyar történelmet, ez a gyakorlat viszont ellenkezik a marxizmus egész szellemével, mivel elszakítja az irodalomtörténet folyamatát a társadalomtörténet folyamatától;⁸⁰
- nincs megoldva a magyar irodalomtörténet oktatása, a magyar társadalom kulturális élete, nincs magyar színház vagy más hivatalos kultúrlétesítmény;
- a magyarlakta falvak klubjainak és könyvtárainak vezetői szakképzetlenek, illetve ukrán szakközépiskolát végeztek, de számos helyen nem is magyar anyanyelvűek, sőt magyarul alig vagy egyáltalán nem is tudnak. Népművelési szakemberek képzése magyar nyelven nem is folyik, ezért nem valósítható meg kellő szinten a politikai és kulturális nevelőmunka a magyar ajkú lakosság körében;
- nincs magyar nyelvű irodalmi folyóirat, a vidék magyar lakosságának szellemi igényét pedig nem tudja kielégíteni az egyetlen napilap, a *Kárpáti Igaz Szó*, továbbá nincs önálló magyar ifjúsági és gyermekújság sem;
- a Területi Rádióstúdió magyar osztályának napi 5-10 perc terjedelmű önálló adása és a TV-stúdió heti egyszeri hírkomentárja sem elégíti ki a szellemi igényeket;⁸¹

76 1972-es beadvány, 8–9.

77 Uo. 10.

78 Uo. 11., 14.

79 Uo. 11.

80 Uo. 14–15.

81 Uo. 16.

- az adminisztráció ukrán nyelvű még a színmagyar községekben is;⁸²
- jogellenes, az egyenjogúság lenini elvével összeegyeztethetetlen a helységnevek, utcanevek megváltoztatása, elszlávosítása;⁸³
- hiányoznak a magyar feliratok a középületekről, intézményekről és üzlethelyiségekről, még azokban a helységeken is, ahol a magyarok többségben élnek.⁸⁴

A beadvány készítői szerint a felsorolt problémák abból erednek, hogy nincs megfelelő magyar képviselő, nincs olyan szerv, amely védené a magyarok jogait, és biztosítaná az egyenlő jogok mellett az egyenlő lehetőségeket. A párt- és állami szerveknél sincs magyar képviselő: a Területi Pártbizottságnak és a Területi Tanács Végrehajtó Bizottságának, a Területi Ügyészségnek egyetlen magyar nemzetiségű felelős funkcionáriusa sincs. Csakúgy, mint a párt- és tanácsi apparátusnak, a bíróságoknak, ügyészségeknek még azokban a járásokban sincsenek magyar munkatársai, ahol magyarok kisebb vagy nagyobb számban, de tömegesen élnek (ungvári, munkácsi, nagyszőlősi, huszti és técsői járásokban).⁸⁵

A tizenkilenc oldalas dokumentumot titokban fogalmazták több helyszínen, mint például a nagyszőlősi vasútállomáson, Milován Sándor raktárában. A lakásokban ugyanis nem mertek összegyűlni, hiszen a KGB, a *beszpeka* árgus szemekkel figyelte őket. A szöveget 10-12-szer fogalmazták át, mert mindenkinek volt valami megjegyzése, amit szeretett volna érinteni a szövegben.⁸⁶ A véglegesített változatot Kovács Vilmos fordította le orosz nyelvre. Néhány nap alatt 1660-an – Fodó szerint 2000-en – írták alá, köztük az első három helyen Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Stumpf [S. Benedek] András. Az aláíratás akcióját tizenketten – köztük Vári Fábián László, Czébely Lajos, Sari József, Milován Sándor stb. – szervezték, mindenki legalább tíz embert nyert meg az aláíráshoz, majd az első húsz személy a megbeszélthelyen – erdőben, zöldségraktárban stb. – átadta a következő húsznak további aláírásra. Előre megbeszélték, ki melyik faluba megy tovább az újabb támogató aláírásokért. Az aláírásgyűjtés Visken, Fodó Sándor szülőfalujában kezdődött, ahol éppen az internacionalista művelődési rendezvényt tartották a kirendelt tömeggel, így egy óra alatt mintegy 400-an írták alá az íveket. Egy beregszászi lakos és a viski párttitkár azonban besúgta az akciót a KGB-nek.⁸⁷ Fodónál tizenkét órás házkutatást tartottak – a házkutatási parancsot nem a megyében állították ki, hanem az oreli parancsnokság⁸⁸ bélyegzője volt rajta –, aki ungvári lakásán felesége fehérneműi alatt rejtette el a dokumentumot.⁸⁹ A beadványt végül Fodó vitte el Moszkvába. Fodó így emlékezett vissza az eseményekre:

82 1972-es beadvány, 18.

83 1946. július 25-én megjelent rendelet értelmében közel száz település nevét változtatták meg „abból a célból, hogy megőrizték a meglévő elnevezések történelmi eredetét.” Emellett az utcaneveket is megváltoztatták, amiket elsősorban orosz hősokról neveztek el. KTÁL F. P-14. op. 1. od. zb. 239.

84 1972-es beadvány, 17.

85 Uo. 5.

86 Olasz: Volt egyszer egy beadvány.

87 Botlik: *A hűség csapdájában*, 136.

88 Fodó egykori évfolyamtársa, barátja, Gabriel Szuperfinn tagja volt a Szaharov és Szolzsenicin körül csoportosuló rendszerellenes körnek. Fodó számos tiltott irodalmat kapott tőle, és ő is írt a Szuperfinn által jegyzett *Rákovij korpusz* [Rákos osztály] című samizdat folyóiratba. Ezen a szálon indult el a KGB.

89 Balogh Csaba: Egy házkutatás története. Fodó Sándor az életéről mesél. *Kárpáti Igaz Szó* 2002. november 30. 4.

„Az volt ugyanis az elvem, hogy ha lebukunk, csak én bukjak le, nem fejezhetjük le a kárpátaljai értelmiséget. Egy hetet ücsörögtem a fővárosban, mire fogadtak, az itthoniak pedig közben már megsirattak. Miután hazajöttem, egy hétig mindennap hivatalos voltam a pártbizottság üléseire. Kívülről megtanultam minden lenini idézetet, ami a nemzetiségi kérdéssel foglalkozott, így nem tudtak megfogni. Egy alkalommal Ilnickij elvtárs, a megyei első titkár hívatott magához, s megkérdezte, miért csaptunk ekkora felhajtást, s hogy valóban igaz-e, hogy jól ismerem Lenin műveit. Azt válaszoltam, hogy ha a munkatársai ilyen kitűnően ismernék, kevesebb gond lenne. Akkor a szárnysegédje azzal jött nekem, hogy miért nem tudjuk megérteni, hogy Ukrajnában az ukrán a hivatalos államnyelv. Őt nem is méltattam válaszra, a titkárhoz fordulva hívtam fel a figyelmét arra, hogy íme, itt az élő példa. Lenin az első dekrétumai között szüntette meg az államnyelvet, mert egy demokratikus országban minden nyelv egyenlő.”⁹⁰

A hatalom válaszai – retorziók és eredmények

A beadvány tehát eljutott az SZKP KB Politikai Bizottságához, ahol Szuszlov személyesen vette át. A reakció most sem maradt el: még határozottabb és keményebb volt, mint az egy évvel korábbi beadvány esetében. Főként azért, mert amellet, hogy nem akarták, nem is tudták volna orvosolni a beadványban megfogalmazott kéréseket, ugyanis ebben az időszakban már javában zajlott a társadalom homogenizálása a „szovjet nép” és a „szovjet ember” tanával, szlogenjével. A moszkvai vezetés a probléma kivizsgálását és megoldását feladatul adta ki a megyei vezető szervezeteknek, azaz azoknak, akik ellen a panaszok leginkább irányultak, így a nyilvánvaló válaszreakció a retorzió volt.⁹¹

Bár nem volt látványos hatása, de hosszú tárgyalásokat követően a szovjet vezetés gyakorlatilag a beadvány minden pontjára reagált. Beszüntették az iskolák internacionalizálását, valamivel könnyebb lett a magyar iskolát végzetek egyetemi felvételijé. A beregszászi járási pártbizottság élére magyar nemzetiségű személy került, Veres Gábor személyében, a megyei tanács elnökhelyettese pedig Molnár Bertalan lett. A területi filharmónia magyar nemzetiségű zenészei egy a pártbizottság által jóváhagyott műsorral kezdték járni a régió magyar falvait, községeit, iskoláit. A szereplőgárda folyamatosan változott, de általában magyar klasszikusokat és magyar népzénet játszottak még az 1980-as évek közepe–vége felé is.⁹²

A magyar értelmiségiek beadványa akkor született, amikor a Szovjetunióban felgyorsult az oroszosítás, a cél pedig a nemzetiségek beolvasztása lett a „szovjet népbe”. Így különösen nagy jelentősége lett, hogy a dokumentum következtében a kárpátaljai ma-

⁹⁰ Olasz: Volt egyszer egy beadvány.

⁹¹ Tóth István: Szempontok a kárpátaljai magyarnemzeti kisebbség önszerveződésének történetéhez. *Regio. Kisebbségtudományi Szemle* 2 (1991) 2. sz. 140.

⁹² Olasz: Volt egyszer egy beadvány.

gyarság asszimilálására irányuló törekvések mellett a szovjethatalom több engedményt is tett.⁹³ Fodónak azonban a tartui egyetemet is ott kellett hagynia, kazánfűtő lett, majd később a *Kárpáti Igaz Szó*hoz került.

A beadványra készült egy hivatalos válasz, egyfajta beszámoló-, helyzetmagyarázó jelentés is, amit Moszkvába küldött a helyi vezetés. Ebben az 1973. február 15-én született dokumentumban az UKP Kárpátaljai Megyei Bizottságának első titkára, Ilnickij azt hangsúlyozta, hogy Kárpátalja fejlődik, és jelentős szerepe van az egész ország társadalmi-, politikai- és kulturális életében, amihez a magyar lakosság is hozzájárul. Ám azt is alá húzta, hogy a magyar értelmiség néhány képviselője a közelmúltban, „fokozta magyar nacionalista fellépését, és azzal a koholt váddal, rágalommal állt elő, hogy a vezetés megsérti a Szovjet Kárpátalján a lenini nemzetiségi politika elveit.” Közülük kiemelte az USZSZK Írószövetségének tagjait, Kovács Vilmost, Fodó Sándort és S. Benedek Andrást, sokatmondóan hangsúlyozva, hogy ez utóbbi egy pap fia⁹⁴ amivel mintha mindent meg is magyarázott volna.

A terjedelmes jelentésben az UKP Megyei Bizottsága nem csak a beadványban szereplő sérelmekre reagált, hanem a korábbi, fentebb említett cikkekre és a levelekre is. Lényegében azt állította, hogy a helyi vezetők már levonták a szükséges következtetéseket, és intézkedéseket hoztak a magyar nemzetiségi csoport „nacionalista tevékenységének” befejezésére.

Emellett kitértek a kárpátaljai magyarok panaszaira is, reagálva a megfogalmazott kérésekre és a felhozott hiányosságokra, de jócskán elferdítve, szépítve a helyzetet.⁹⁵ Eszerint:

1. a megyében megteremtődtek a szükséges feltételek a magyar lakosság anyanyelvű oktatására, 1972-ben 95 magyar tannyelvű iskola volt, ahol 20 336 gyermek tanult;
2. 1963 óta az Ungvári Állami Egyetemen működik a magyar nyelv- és irodalom tanszék, amely szakembereket készít fel a magyar tannyelvű iskolák számára;
3. a régióban egyes iskolák működnek, magyar és ukrán oktatási nyelvvel, mivel a szovjet hatalom éveiben lezajlott társadalmi-politikai folyamatok eredményeként a régióban egyetlen település sincs, ahol csak egyetlen nemzet képviselői élnek, így a egyes iskolák tisztán gazdasági és nem politikai elvek alapján jöttek létre;
4. Huszton, Rahón, Szolyván, Bustyaházán, Gyertánligeten, Nagybocksón, Királymezőn, Kőrösmezőn még az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában sem voltak külön működő, önálló iskolák, csak törpe magyar általános iskolák, ahol 1939–1944 között a „megszállás képviselőinek” gyerekei tanultak;
5. a regionális pártbizottság állandó figyelmet fordít a magyar tannyelvű iskolákra, folyik az orosz nyelv és az irodalom oktatásának fejlesztése;

93 Fogalmazott Brenzovics László. Lásd [szcs:] A 72-es beadvány. Tudományos konferencia a Rákóczi-főiskolán. *Kárpátalja* 2012. október 5. (<https://karpataljalap.net/2012/10/05/72-es-beadvany>. Legutóbbi megtekintés: 2021. július 1.)

94 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 2.

95 Uo. 3.

6. ahol a magyar lakosság többségben él, ott magyarul működnek az óvodák, és nincs értelme újakat nyitni ott, ahol nincs magyar lakosság;⁹⁶
7. 1967 óta az Ungvári Állami Egyetemre jelentkezők, akik magyar tannyelvű iskolákat végeztek, orosz vagy ukrán nyelv és irodalom felvételi vizsga helyett (ahol ez a tantárgy nem szaktantárgy) magyar nyelvből és irodalomból tehetnek vizsgát. Azok a diákok, akik nem rendelkeznek megfelelő orosz vagy ukrán nyelvismerettel, magyarul is tudnak válaszolni a kérdésekre a különböző tantárgyakból (magyarul tudó tanár jelenlétében). Ugyanezek a jogok illetik meg azokat a kárpátaljai magyar iskolásokat is, akik a régió középszintű oktatási intézményeibe felvételiznek;⁹⁷
8. a magyar nép történelmét fakultatív tantárgyként nem tanítják a magyar tannyelvű iskolákban, csak a 10. osztályban biztosítanak két órát a Magyar Népköztársaság történelmének, a szocialista világ egyik tagországa megismerésének részeként. Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán Magyarország története és a magyar–orosz forradalmi kapcsolatok, valamint A magyar nép harca a szocialista forradalom győzelméért és a szocializmus építése témakör tanulmányozása zajlik. Az Ungvári Állami Egyetem filológia karának magyar tagozatán pedig 62 órában tanulmányozzák Magyarországot történetét;⁹⁸
9. a magyar tannyelvű iskolákban a gyerekek szabadon köszönhetik anyanyelvükön a tanárokat, azonban nem elfogadhatók a korábbi „kezét csókolom” vagy „alázatos szolgálja” kifejezések;
10. Kárpátalja magyar lakosságnak vannak képviselői a falusi, városi és a megyei gazdasági-politikai szervezeteknél, leveleket írhatnak vagy anyanyelvükön fordulhatnak bármelyik regionális hatósághoz;⁹⁹
11. Kárpátalján a távoli múltban a települések többsége szláv neveket viselt. Ám miután a területet magyar nomád törzsek gyarmatosították, és létrejött az osztrák–magyar gyarmati rezsim, megindult a szláv lakosság aktív elnemzetlenítése. Ez a folyamat nem kerülte el a települések nevét sem. Szláv nevüket automatikusan lefordították magyar és osztrák [!] nyelvre, és azokat törvények által hagyták jóvá. Tehát Volovecből – Volóc, Rákosinoból – Rákos, Korolevóból – Királyháza lett, így jelent meg Gut falu stb. A szovjet kormány 1946-ban és az azt követő években a dolgozók kezdeményezésére kijavította ezt a történelmi igazságtalanságot. Ami az utcaneveket illeti, Kárpátalján sok utca és tér a fasiszta vezetők és más, az emberekkel szemben ellenséges személyek nevét viselte. Figyelembe kellett venni azt a tényt is, hogy a Szovjetunió előtti időkben az utcák és terek neve nem felelt meg a régió multinacionális lakossága összetételének;¹⁰⁰

96 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 3–6.

97 Uo. 6.

98 Uo. 6–7.

99 Uo. 7.

100 Uo. 8–9.

12. a kulturális szolgáltatásnyújtás kérdése is megoldott, a megyei filharmónia bázisán működik egy „Magyar melódiák” kamaraegyüttes, amely a magyar lakosságot is kiszolgálja. Ezenkívül az Erdemes Kárpátaljai Népi Kórus, amikor magyar lakosság előtt lép fel, rendszerint a magyar dalokat és táncokat is felveszi a programjába. A Beregszászi Járási Kultúrházban két amatőr népszínház csoport – ukrán és magyar – is működik 20 éve. Több településen léteznek jellegzetes magyar népi kórusok. Mindenhol vannak klubok, könyvtárak, és filmszínházak;
13. a kárpátaljai magyar lakosság számára megjelenik a *Kárpáti Igaz Szó* megyei pártújság, valamint a megyei ifjúsági és három járási újság magyar nyelvű változatai. 1946 óta magyar nyelven nyomtatják a könyveket. A Kárpáti Kiadónál működik magyar irodalommal foglalkozó részleg. 1957 óta jelenik meg a *Kalendárium*, 1960-tól pedig negyedévente a *Panoráma*, amely helyi magyar írók műveit is kiadja;¹⁰¹
14. a régióban senkinek sem tiltják meg, hogy a Magyar Népköztársaságból kiadványokat fizessen elő;¹⁰²
15. 82 magyar tagja van az UKP Megyei Bizottságának, a városi és kerületi pártbizottságoknak. Egy magyart megválasztottak az USZSZK Legfelsőbb Tanácsába. 1704 fő, közel 15 százalékuk a helyi munkás képviselők tanácsának tagja, hárman a Szocialista Munka Hőse címet viselik. A Beregszászi Járási Bizottságban az alkalmazottak abszolút többsége, beleértve mindhárom titkárt is, beszél magyarul. A járási bizottság egyik titkára magyar nemzetiségű.¹⁰³

A Kárpátaljai Megyei Pártbizottság a jelentésben hangsúlyozta – és a legfőbb magyarázatnak is azt tartotta –, hogy az SZKP KB-hoz érkezett levél szerzői nacionalista szempontból elemezték a magyar kisebbség dolgozóinak társadalmi, politikai és kulturális életét. Mesterségesen kreáltak számos problémát, és politikai színezetet adva nekik Kárpátalja teljes magyar lakosságának problémáiként tüntették fel őket, ráadásul minden felhozott sérelmük már régóta megoldódott.

A hivatalos szervek fent ismertetett válaszaiból egyértelműen látszik, hogy szerintük a kárpátaljai magyar lakosság életében nincsenek sürgős megoldást igénylő problémák. A magyar nemzetiségű lakosság, valamint a régió összes lakosa számára az alkotmányos jogok az élet minden területén teljesülnek. Tehát nem kell semmin sem változtatni. Emellett meg voltak győződve róla, hogy a kárpátaljai „nacionalista gondolkodású” embereket a Magyar Népköztársaság értelmiségének egyes képviselői bujtogatják. Kiss Ferenc magyarországi irodalomtörténészt tartották például az egyik „felbujtónak”, aki Kovács Vilmossal találkozott Kárpátalján. A levéltári jelentésben az áll, hogy Kiss Ferenc a Szovjetunióba vezető munkaútja előtt az MSZMP KB titkárától, Aczél Györgytől azt az utasítást kapta, hogy mérje fel a kárpátaljai magyar lakosság problémáit, és gyűjtsön információkat a Magyar Népköztársaságon kívül élő magyarok helyzetéről, mivel a határon túli kisebbség kérdésének megvitatása az MSZMP Központi Bizottságában hamarosan napi rendre

101 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 9–10.

102 Uo. 10–11.

103 Uo. 11.

kerül.¹⁰⁴ A megyei pártbizottság mindebből levonta a megfelelő következtetéseket, mégpedig hogy a megoldás a „magyar lakosság körében az ideológiai-nevelő és kulturális munka javítása.”¹⁰⁵

A beadványt követően a Forrás Stúdió gondjai nem oldódtak meg, a közhangulat pedig még feszültebbé vált. Kovács Vilmos és Benedek András távozott a Kárpáti Kiadó szerkesztőségéből. A beadvány után még az egyetemisták önképzőköre sem működhetett önállóan, csak az ukrán Jurij Hojda Irodalmi Stúdió magyar szekciójaként. Ennek elnöke Dupka György lett, a szekció felügyeletével, irányításával a magyar tanszék docensét, Gortvay Erzsébetet bízták meg. Eleinte közösen tartották üléseiket a fiatal ukrán költőkkel és írókkal, közös író-olvasó találkozókra vettek részt, együtt szerepeltek az ungvári rádió és televízió magyar adásában. A szekció tagjait, mint például Fodor Gézát, Balogh Jolánt, Horváth Sándort, Debreceni Mihályt, Kovács Elemért stb. 1974-től „hojdások”-ként tartották számon, a *Kárpáti Igaz Szóban* is ez alatt a megnevezés alatt publikáltak csoportosan.¹⁰⁶ A Forrás Stúdió Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon annál többet publikáló tagjai, mint például Fodor Géza, Vári Fábián László, Zselicki József stb. csak egy évtized után térhettek vissza a helyi irodalmi életbe.

Kovács Vilmos és társainak nézetei szerint a kárpátaljai magyarság és kultúrája része az egységes magyarságnak és a magyar kultúrának. Balla László ellenben úgy vélte, hogy Európa etnikai térképén új etnikum jelent meg, és az itt élők „szovjet magyarok”, akik a szovjet dolgozókkal azonos eszmei vonásokkal, tulajdonságokkal rendelkeznek – ezt részletesen kifejtette a *Kárpáti Igaz Szóban* megjelent Szovjet magyarok című cikksorozatában.¹⁰⁷ Szerinte a kárpátaljai magyarok fejlett szocialista társadalomban, a kommunizmus építésének magasabb fokán élnek, mint magyarországi testvéreik, ezért ők azoktól némelyest különböző, sajátos magyarok: „szovjet magyarok”, erre büszkék és ragaszkodnak életmódjukhoz.¹⁰⁸ Balla arra törekedett, hogy e nemzetfogalmat népszerűsítse és elfogadtassa a kárpátaljai magyarokkal. Sikertelenül.

Kárpátalja magyar kulturális élete az 1972-es beadvány után

A hetvenes évek második fele a kárpátaljai magyarság szempontjából eseménytelenül telt. A magyar szellemi kibontakozáson munkálkodó csapat szétszóródott. A József Attila Stúdió több költővel, íróval dolgozott, akiknek rendszeresen jelentek meg munkái a *Kárpáti Igaz Szó* Lendület és Neon című mellékleteiben.¹⁰⁹ Az 1970-es évek végén azonban a Forrás Stúdió jó néhány tagja már ismét író-olvasó találkozókat szervezett, amelyeken bemutatták a valós problémákat is.

104 KTÁL F. 1. op. 6. delo Nr. 797. 60–61.

105 Uo. Nr. 795. 11–13.

106 Botlik–Dupka: *Ez hát a hon*, 100.

107 *Kárpáti Igaz Szó* 1975. november 23. 30. [Neon melléklet.]

108 Balla: Szegény ember vízzel főz, 48.

109 Tóth: Szempontok, 140.

Az 1980-as évekre a kárpátaljai magyarság a magyar állami televízió és rádió adásai-
ból tájékozódott, közép-európai időzóna szerint élt, a szovjetnél jóval nyitottabb magyar-
országi kulturális életet figyelte, és egyre gyakrabban fogalmazódott meg a nemzetiségi
jogok kérdése is. A szovjet időszak második felében a magyar családok otthonában rend-
szeresen tartottak baráti és rokoni összejöveteleket, ahol többek között a magyar és az
egyetemes kultúra egy-egy kérdéskörével, problémafelvetésével foglalkoztak. Számos
elképzelésük volt – főként az értelmiségieknek – a kulturális élet, a társadalom javítására.
Ekkor és ezekből alakultak meg a különböző körök és klubok, a Beregszászi Irodalmi Kör
(1947),¹¹⁰ az Ungvári Irodalmi Kör (1951),¹¹¹ az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub (1984),¹¹²
a Móricz Zsigmond Irodalmi Klub (1986),¹¹³ a II. Rákóczi Ferenc Magyar Irodalmi Kör
(1987),¹¹⁴ a Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre (1987),¹¹⁵ a Kovács Vilmos
Kör (1988),¹¹⁶ a Petőfi Sándor Anyanyelvi Művelődési Kör (1989)¹¹⁷ stb., amelyek jelentős
honismereti és hagyományápoló tevékenységet fejtettek ki.

A szovjet rendszer – ideológiai alapvetései ellenére – tiltotta és üldözte a nemzetiségi
önszerveződést. Ennek ellenére a negyvenes évek végétől kezdve kultúrkörök jöttek lét-
re, a hrucsovi enyhülés következtében, az olvadási folyamatnak köszönhetően pedig a
Szovjetunióban 1967-re már több mint 400 ifjúsági szervezet létezett, amelyek tagjai a leg-
különbözőbb nézeteket vallottak.¹¹⁸ Ezekről a kárpátaljaiak is tudtak, és többen ugyancsak
élni kívántak az alkalom adta szóláslehetőséggel.

Fodó Sándor és Kovács Vilmos mellett Balogh Balázs, S. Benedek András, Györke
László, Vári Fábián László, Fodor Géza, Kecskés Béla, Zselicki József stb. voltak azok, akik
irodalmi, kulturális és irodalomszervezői munkájukkal önkéntelenül is elősegítették egy
polgárjogi mozgalom kibontakozását. Irodalmi tetteik, tevékenységük révén elindítói
lettek annak a folyamatnak, amely az 1980-as és 1990-es években teljesedett ki Kárpát-
alján, és az itt élő magyar kisebbség megszerveződéséhez vezetett.¹¹⁹

Kárpátalján a második világháborút követő negyven év alatt nem jött létre magyar
érdekvédelmi szervezet, így az 1989 elején megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szö-

110 Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez.* Bp., 2000. 290.

111 Botlik József – Dupka György: Kárpátalja magyar irodalmából. Hetven év kisebbségben, 1910–1989. *Nap-
jaink* 28 (1989) 9. sz. 8–10.

112 S. Benedek: *Tettenérhető történelem*, 103.

113 Botlik–Dupka: *Ez hát a hon*, 103.

114 Lajos Mihály: A II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör története a KMKSZ megalakulása előtt
összefogta Munkács magyarságát. *Kárpátalja* 2021. március 28. ([https://karpataljalap.net/2021/03/28/
ii-rakoczi-ferenc-irodalmi-es-muvelodesi-kor-tortenete](https://karpataljalap.net/2021/03/28/ii-rakoczi-ferenc-irodalmi-es-muvelodesi-kor-tortenete)). Legutóbbi megtekintés: 2021. július 20.)

115 Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Kultúrtörténeti vázlat, az írástudókat adó táj kul-
turális jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára.* Ungvár–Bp., 2017. 120.; Hor-
váthné Somogyi Ilona: Kultúra-centrikus közösségépítés. Szemelvények a Drávai Gizella Irodalmi és Mű-
velődési Kör történetéből. *Kárpáti Igaz Szó* 2011. július 23. 5.

116 S. Benedek: *Tettenérhető történelem*, 104.

117 Záhonyi Lóránt: Magyar szavalóverseny – Rahón. *Nyelvünk és kultúránk* (2000) 111. sz. 139.

118 Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics: *Orosz történelem. I–II. Bp., 2003.* (Osiris Tankönyvek) II. (A Szovjetunió
története) 547.

119 S. Benedek: *Tettenérhető történelem*, 94–103.

vétség (= KMKSZ) mint a kárpátaljai magyarság kulturális, politikai érdekeit védő nemzetiségi társadalmi szervezet előzmények nélkül való. Létrejöttének kontextusát a Szovjetunió egyre mélyülő válsága és az 1980-as évek végének gondolati–szellemi közege képezte.

1989. január 21-én, Ungváron megtartotta alakuló gyűlését az ukrán Sevcsenko Anyanyelvi Társaság területi szervezete. Az eseményre meghívást kapott több magyar értelmiségi is, az ukrán kulturális szövetség megalakulása pedig bizonyítékkal szolgált arra, hogy az aktuális politikai helyzet lehetővé teszi a nemzetiségi alapon nyugvó társadalmi szervezkedést, ráadásul a párt közreműködése nélkül.

Ebből erőt merítve 1989. február 26-án, Ungváron, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság nagytermében megtartotta alakuló ülését a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. A történelmi eseményen –mintegy 500 képviselő volt jelen Kárpátalja szinte valamennyi magyarlakta településéről, és egyhangúlag elfogadták a szövetség alapítólevelét.¹²⁰ A KMKSZ hatóságok általi elismerése és alapszabályának bejegyzése újabb hosszas huzavona eredményeként, 1989. június 20-án történt meg.¹²¹ Ezt követően számos településen a KMKSZ alapszervezetei is létrejöttek.¹²²

A Magyarországon 1989-ben indult pluralizálódás a határokon túl élő magyar kisebbségek kérdésében is gyökeres fordulatot jelentett. A szabad választások után a pártok szinte mindegyike állást foglalt a magyar kisebbségek kérdésében. A szabadon választott magyar parlament pedig páratlan gesztust tett: ünnepélyes megnyitására meghívta a külföldön, így a szomszédos országokban élő magyarok képviselőit is. Kárpátaljáról Fodó Sándor, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke vett részt az új országgyűlés megnyitásán.¹²³

Kárpátalja – geopolitikai helyzete miatt – jelentős figyelmet kapott a szovjet vezetők részéről a teljes szovjet időszakban. A terület a kelet–nyugat irányú közlekedés szempontjából is stratégiai jelentőséggel bírt, „nyugati kapunak” számított. Ez ma sincs sokkal másképp: Kárpátalja Ukrajna egyik „európai kapuja”, a multietnikus régió pedig akár példát is mutathat az együttélés emberséges, többnyelvű, multikulturális lehetőségeire.

120 A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Szerk. Dupka György. Ungvár–Bp., 1993. 118.

121 A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választási platformtervezete. [A dokumentum a Krüszely Erzsébet Emlékszoba tulajdona.]

122 A KMKSZ fokozatosan Kárpátalja magyarságának legfontosabb, leghatékonyabb politikai szervezetévé vált. Azóta is nagy erőt fejt ki a nemzeti kisebbség kultúrájának, hagyományainak, anyanyelvének megőrzése, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése érdekében, továbbá meghatározó erőként képviseli a magyarság nemzeti érdekeit a legmagasabb politikai szinteken is. Alakulásakor Fodó Sándor lett az elnöke, jelenleg pedig Brenzovics László vezeti. A KMKSZ honlapja: <https://kmsz.com.ua/magunkrol/>. (Legutóbbi megtekintés: 2021. július 20.)

123 Tóth: Szempontok, 140.

CONTENTS

CREDIT RELATIONS IN HUNGARY, 1700–1848

István Szijártó M. <i>Introductory Remarks</i>	641
Pál Danyi <i>The Introduction of the Convention Currency Standard in the Middle of the 18th Century and its Significance</i>	649
Krisztián Kovács <i>”Urged by Certain and Unavoidable Necessities”. Mortgage Contracts in the Archives of the Ráday Family in the Seventeenth to Nineteenth Centuries</i>	673
György Kurucz <i>Aristocratic Credit Transactions and the Mortgage Records of Tolna, Baranya Zala and Vas Counties at the Turn of the 18th and 19th Centuries</i>	689
Sándor Hites <i>Fictional Parables of István Széchenyi’s Hitel. Two Stories from the 1830s</i>	709
Adrienn Szilágyi <i>Debtors and Creditors. The Common Purse of the Károlyi Family in the 19th Registers</i>	725

STUDIES

András Ribi <i>The Places of Authentication Assisting the Palatinal Congregations from the Beginning to 1435</i>	745
Ágnes Ordasi <i>Miscounted Millions or Overdriven Centralisation? Why Did the Other Lajos Batthyány Resign?</i>	767
Natália Váradi <i>On the Fiftieth Anniversary of the 1972 Petition. The National Reorganisation of the Hungarians of Transcarpathia after 1944</i>	785

DEBATE

Gergely Krisztián Horváth <i>Hungarian Type of Contemporary History – Rural History from his Point of View</i>	805
---	-----

E számunk szerzői

Dr. Danyi Pál, kandidátus, egyetemi docens, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Menedzsment és Vállalkozás-gazdaságtan Tanszék ● Hites Sándor, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK ITI, 19. századi osztály, Helikon ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, „Lendület” kutatócsoport-vezető, BTK TTI, Vidéktörténeti osztály ● Kovács Krisztián, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára ● Kurucz György, intézet- és tanszékvezető, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Korai-korai Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszék ● Ordasi Ágnes, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Ribí András, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori Történeti Tanszék ● Szijártó M. István, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék ● Szilágyi Adrienn, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Váradi Natália, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbetűző postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 2004